

О. Є. Кузьмін,

д. е. н., професор, директор Інституту економіки і менеджменту

Національного університету "Львівська політехніка", м. Львів

А. Ю. Шахно,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами,

ДВНЗ "Криворізький національний університет", м. Кривий Ріг

ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

O. Kuzmin,

Doctor of Sciences (Economics), director of Institute of Economics

and Management of Lviv Polytechnic National University, Lviv

A. Shakhno,

PhD (Economics), assoc. prof., department of economics and enterprise organisation

and management, SIHE "Kryvyi Rih National University", Kryvyi Rih

ASSESSMENT OF UKRAINE'S HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT LEVEL UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION

У статті розглянуто сутність людського капіталу як одного з визначальних чинників соціально-економічного розвитку України. Представлено головні особливості формування та розвитку людського капіталу. Акцентовано увагу на необхідності інвестування в людський капітал, а саме: в освіту, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток, мобільність тощо.

Проаналізовано рівень розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації за основними показниками, за якими здійснюється визначення індексу людського розвитку та індексу людського капіталу: ВВП на душу населення, середня тривалість життя при народженні, рівень освіти. В ході дослідження надано оцінку рейтингового місця України серед інших країн світу за даними Програми розвитку ООН та Всесвітнього Економічного Форуму.

Визначено, що Україна має значні резерви для розвитку людського капіталу, що потребує здійснення інституційних перетворень як на макро-, так і на мікрорівнях у соціально-економічній сфері. Запропоновано комплекс заходів щодо підвищення ефективності використання та розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації.

The article deals with the essence of human capital as one of the determinants of the socio-economic development of Ukraine, presents main features of human capital formation and development, focuses on the necessity of investment into human capital, namely education, health care, spiritual and physical development, mobility etc.

The article analyses the level of human capital development in Ukraine under globalization according to main factors that are used to determine the index of human development and the index of human capital: per capita GDP, average life expectancy, the level of education. The research assesses Ukraine's rating among other countries of the world according to the data of the UN Development Programme and the World Economic Forum.

The article states that Ukraine possesses considerable reserves for human capital development that requires institutional transformations at both macro- and micro-levels in the socio-economic sphere and offers a range of measures for increasing efficiency of use and development of Ukraine's human capital under globalization.

Ключові слова: людський капітал, інвестиції, рівень людського розвитку, держава, глобалізація.

Key words: human capital, investment, human development level, state, globalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах посилення глобалізаційних процесів розвиток інноваційно-інвестиційної моделі економіки України залежить від рівня людського капіталу та інвестицій в нього. Актуальність теми людського капіталу зумовлена тим, що людину розглядають у центрі економіки як невичерпний ресурс, який є основоположним у функціонуванні національної економіки. У сучасному світі визначальними стають інвестиції в освіту, науку та охорону здоров'я, забезпечення свободи та можливостей для всебічного творчого розвитку людини. Людський капітал перетворився на один з головних чинників соціально-економічного розвитку.

Світові аспекти функціонування людського капіталу потребують більш глибокого вивчення. Для управління людським капіталом на рівні світу, країни, регіону виникає необхідність оцінки людського капіталу і

його впливу на соціально-економічний розвиток та якість життя населення. На сьогоднішній день вивчення проблеми формування та ефективного використання людського капіталу країни є не просто актуальним, а має першочергове значення в структурі соціально-економічних досліджень. Це передбачає проведення глибоких наукових досліджень цієї проблеми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку людського капіталу присвячено багато наукових праць зарубіжних та вітчизняних авторів. Різні аспекти концепції людського капіталу висвітлені у працях класиків економічної науки А. Сміта, Д. Рікардо, В. Петті, К. Маркса, А. Маршалла, Л. Вальраса, І. Фішера та ін. Як самостійний напрям теорія людського капіталу сформувалася у 60-х роках ХХ століття. Базова теоретична модель теорії людського капі-

Таблиця 1. Рейтинг деяких країн за Індексом людського розвитку станом на 2015 рік (доповідь 2016 року)

Місце у рейтингу	Країна	ІЛР за 2015 р. (доповідь 2016 р.)
1	Норвегія	0,949
2	Австралія	0,939
2	Швейцарія	0,939
4	Німеччина	0,926
5	Данія	0,925
5	Сінгапур	0,925
7	Нідерланди	0,924
10	США	0,920
36	Польща	0,855
49	Росія	0,804
52	Білорусь	0,796
84	Вірменія	0,743
84	Україна	0,743
86	Йорданія	0,741
105	Мальдіви	0,701
105	Узбекистан	0,701
188	Центральноафриканська Республіка	0,352

Джерело: складено авторами самостійно за даними [4].

талу була вперше викладена у працях американських економістів Т. Шульца та Г. Беккера. У вітчизняній економічній літературі проблемам формування та розвитку людського капіталу присвячено роботи таких авторів: Д. Богині, О. Власюка, В. Геєця, О. Гришньої, М. Долішнього, Г. Євтушенка, А. Колота, В. Куценка, Є. Лібанової, І. Лукінова, В. Мандибури, С. Мочерного, В. Онікєнка, М. Соколика, І. Сороки, Г. Тарасенко, С. Тютунникової та інших.

Дискусійність багатьох положень та наявність великої кількості невирішених проблем обумовлюють необхідність подальшого дослідження питань щодо формування, використання та розвитку людського капіталу як головного фактору підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є дослідження та аналіз показників, які безпосередньо впливають на рівень розвитку людського капіталу країни, оцінка рейтингового місця України серед інших країн світу та визначення комплексу заходів щодо підвищення ефективності використання та розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасному суспільстві людський капітал стає основою багатства. Саме він визначає конкурентоспроможність економічних систем, виступає ключовим ресурсом їх розвитку. Здатність економіки створювати і ефективно використовувати людські ресурси все в більшій мірі визначає економічну силу нації, її добробут.

Людський капітал можна визначати як сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій та інших продуктивних якостей, що цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника [1, с. 16].

Головними особливостями формування та розвитку людського капіталу є:

- в умовах посилення глобалізаційних процесів людський капітал є визначальним чинником економічного зростання та головною цінністю суспільства;
- людський капітал у вигляді навиків і здібностей є певним запасом, тобто може бути накопичуваним;
- формування людського капіталу вимагає від самої людини і всього суспільства значних витрат;
- людський капітал відрізняється від фізичного капіталу за ступенем ліквідності;

- людський капітал може фізично зношуватися, економічно змінювати свою вартість і амортизуватися;
- людський капітал невіддільний від його живого носія — людини;

- використання людського капіталу незалежно від джерел формування (державні, сімейні, приватні та ін.) і отримання прямих доходів контролюється самою людиною.

Поняття "людський капітал" означає не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній системі суспільства, а й визнання необхідності інвестування в людину, оскільки капітал набувається і збільшується шляхом інвестування і приносить тривалий економічний ефект.

Інвестиції в людський капітал є всі цілеспрямовані витрати на розвиток людини в грошовій або іншій формі (на освіту, охорону здоров'я, мобільність), які сприяють вдосконаленню інтелектуального та професійного зростання людини, підвищенню продуктивних здібностей, що приносить у майбутньому дохід як індивіду, так і суспільству в цілому [2, с. 34].

Економісти виділяють три види інвестицій в людський капітал:

- витрати на освіту, включаючи загальну і спеціальну, формальну й неформальну, підготовку за місцем роботи;

- витрати на охорону здоров'я, що складаються з витрат на профілактику захворювань, медичне обслуговування, дієтичне харчування, поліпшення житлових умов;

- витрати на мобільність, завдяки яким працівники мігрують з місць з низькою продуктивністю.

З усіх видів інвестицій в людський капітал найбільш важливими є вкладення в освіту та здоров'я. Загальна і спеціальна освіта покращують якість, підвищують рівень і запас знань людини, тим самим збільшують обсяг і якість людського капіталу. Інвестиції ж у вищу освіту сприяють формуванню висококваліфікованих фахівців, висококваліфікована праця яких здійснює найбільший вплив на темпи економічного зростання [3].

Отже, всі види витрат, які можна оцінити в грошовій або іншій формі і які сприяють зростанню в майбутньому продуктивності та заробітків працівника, мають розглядатися як інвестиції в людський капітал, які можуть здійснювати держава (уряд), підприємства, освітні заклади, недержавні суспільні фонди й організації, міжнародні фонди й організації, сім'ї та окремі громадяни.

Оцінка рівня людського капіталу може здійснюватися за вже існуючими рейтинговими списками. Найбільш популярним вважають Індекс людського розвитку (ІЛР) — інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. Індекс публікується в рамках програми розвитку ООН в звітці про розвиток людського потенціалу. Основні показники, за якими визначається ІЛР: середня тривалість життя, тривалість навчання та ВВП на душу населення. Також враховуються дані про рівні соціальної захищеності, показники здоров'я і культурного розвитку населення, участі людей у прийнятті рішень, стану злочинності, охорони навколишнього середовища [4].

Рейтинг країн за індексом людського розвитку було складено Програмою розвитку ООН (ПРООН) і опубліковано в "Доповіді про людський розвиток 2016: людський розвиток для всіх і кожного". Так, за цим показником згідно зі статистичними даними [4], у 2015 р. Україна посіла 84-те місце в рейтингу країн за індексом людського розвитку серед 188-ти країн світу (2014 року Україна за індексом людського розвитку посіла 81 місце із 188 країн, 2013 р. — 83, 2012 р. — 78, 2010 р. — 69). Норвегія, Австралія, Швейцарія, Німеччина і Данія становлять п'ятірку держав з дуже високим рівнем людського розвитку у світі. США знаходиться на десятому місці, а Росія — на 49-му місці.

Проаналізуємо рівень розвитку людського капіталу України за основними показниками, за якими

здійснюється визначення індексу людського розвитку:

- ВВП на душу населення;
- середня тривалість життя при народженні;
- рівень освіти.

Проаналізуємо динаміку ВВП на душу населення, попередньо з'ясувавши загальний рівень ВВП та динаміку чисельності населення, що представлені офіційними даними Державної служби статистики, Міністерства фінансів [5; 6].

За даними таблиці 2 можна зробити висновки, що чисельність населення України з кожним роком зменшується. Це говорить про те, що смертність перевищує народжуваність. Щодо показника ВВП на душу населення спостерігаємо негативну тенденцію зменшення значення показника у 2009 році, що пов'язано з всесвітньою фінансово-економічною кризою. В цей період в країні спостерігався спад комерційної діяльності малих та великих підприємств. Це призводило до підвищення рівня безробіття, що є негативним явищем для розвитку людського капіталу загалом. У період з 2010—2013 рр. спостерігається позитивна тенденція підвищення значення ВВП, а в 2014—2015 рр. спостерігається зниження рівня ВВП, що зумовлено було політичним нестабільним становищем та стрімким обесціненням національної валюти. За аналізований період 2007—2016 рр. спостерігається зменшення чисельності населення приблизно на 8%, а ВВП на душу населення зменшився на 882 долари (майже на 30% за 10 аналізованих років). За цей період спостерігається лише негативна тенденція розвитку економічного становища України, і звісно, цей фактор негативно впливає на розвиток людського капіталу нашої країни.

Щодо середньої тривалості життя населення маємо позитивну тенденцію зростання значення показника. Але спостерігається закономірність, що тривалість життя жінок перевищує тривалість життя чоловіків (табл. 3).

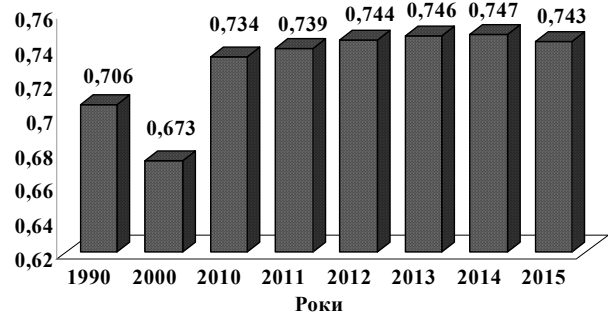
За Індексом рівня тривалості життя різних країн, розробленого ПРООН, Україна посідає 111-е місце серед 190 країн світу (у 2015 році тривалість життя становила 71 рік) [7]. Лідруючі позиції займають Гонконг, Японія, Італія з середньою тривалістю життя 83 роки (табл. 4).

Щодо показника рівня освіти, то варто зазначити, що населення України належить до числа найбільш освічених націй. Кількість людей з вищою освітою на душу населення в Україні вища, ніж середньоевропейський рівень.

Оцінка рівня освіти здійснюється на основі показника середньої тривалості навчання в країні (табл. 5). Доступ до знань визначається очікуваною тривалістю навчання — кількістю років навчання, яке, як очікується, може отримати дитина з вступу до школи, якщо протягом її життя зберігаються поточні тенденції залучення населення до освіти. За період 2007—2016 рр. середня тривалість навчання українців зросла на 0,4 роки.

За показником тривалості навчання Україна посідає 43-є місце з 190 країн світу за рейтинговою оцінкою ПРООН (табл. 6).

Оцінка стану людського капіталу України на сучасному етапі є неоднозначною. З одного боку, відбувається поліпшення певних якісних його характеристик: збільшується частка населення з вищою освітою, зростає комп'ютерна грамотність, підвищується підприємницька активність, формується вміння працювати в ринковому середовищі тощо. Разом з тим, в Україні відбуваються процеси, які призводять до його руйнації. Не підвищуються темпи відтворення населення, внаслідок чого його структура набуває більш вираженого депопуляційного характеру: погіршуються показники здоров'я людей усіх вікових груп — за останні 10 років

■ Значення індексу людського розвитку в Україні
Рис. 1. Значення індексу людського розвитку в Україні за період 1990—2015 рр. за даними ПРООН (Доповідь про стан людського розвитку 2016 р.)

Джерело: розроблено авторами на основі [4].

Таблиця 2. ВВП на душу населення в Україні за 2007—2016 рр.

Роки	ВВП України, млн дол.	Населення*		ВВП на душу населення, дол.	Приріст ВВП на душу населення	
		тис. ос.	відносний приріст, %		абсолютний, +/-дол.	відносний, %
2007	142719,0	46509,4	-0,89	3068,6	765,6	33,2
2008	179992,0	46258,2	-0,54	3891,0	822,4	26,8
2009	117228,0	46053,3	-0,44	2545,5	-1345,6	-34,6
2010	136419,0	45870,7	-0,40	2974,0	428,5	16,8
2011	163160,0	45693,3	-0,39	3570,8	596,8	20,1
2012	175781,0	45576,7	-0,26	3856,8	286,1	8,0
2013	183310,0	45482,7	-0,21	4030,3	173,5	4,5
2014	131805,0	43721,8	-3,87	3014,6	-1015,7	-25,2
2015	90615,0	42836,0	-2,03	2115,4	-899,2	-29,8
2016	93270,0	42668,4	-0,39	2186,1	70,7	3,3
2016/2007	-	-	-8,26	-	-882,5	-28,8

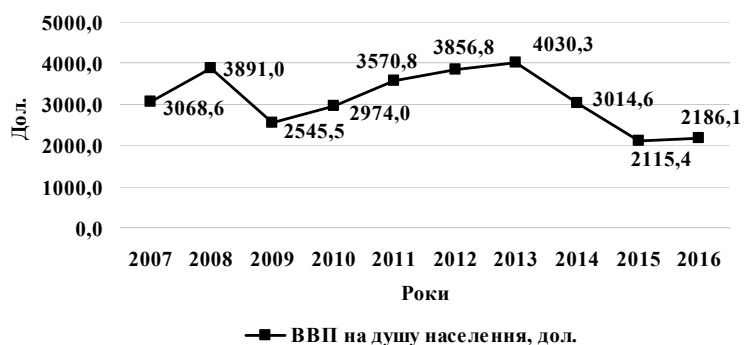
Примітка: * Населення України в середньому за рік [5].

Джерело: складено авторами за даними [5; 6].

кількість уперше зареєстрованих захворювань зросла на 2 млн випадків, або на 7%; посилюється інтенсивність трудової еміграції працездатного населення — за експертними оцінками, сьогодні за кордоном працюють понад 3,5 млн.

Другим методом оцінки рівня розвитку людського капіталу складено Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) [8]. Так, щорічно проводиться аналіз рівня розвитку людського капіталу, де застосовується Індекс людського капіталу (Human Capital Index), при визначенні якого враховуються складові, які, зокрема, характеризують тривалості життя, рівень освіти в країні, професійної підготовки, працевлаштування і зайнятості тощо.

У 2015 році Україна посіла 31 позицію серед 124 країн світу за рейтинговою оцінкою розвитку людського капіталу. Лідером серед країн світу за рівнем розвит-

■ ВВП на душу населення, дол.
Рис. 2. ВВП на душу населення України за 2007—2016 рр., дол.

Джерело: розроблено авторами на основі [5].

Таблиця 3. Середня очікувана тривалість життя в Україні при народженні, років

Рік	Обидві статі, років	Чоловіки, років	Жінки, років
2007	68,25	62,51	74,22
2008	68,27	62,51	74,28
2009	69,29	63,79	74,86
2010	70,44	65,28	75,50
2011	71,02	65,98	75,88
2012	71,15	66,11	76,02
2013	71,37	66,34	76,22
2014	71,37	66,25	76,37
2015	71,38	66,37	76,25
2016	71,68	66,73	76,46

Джерело: складено авторами за даними джерела [6].

Таблиця 4. Середня тривалість життя населення деяких країн світу у 2015 р.

Рейтинг	Країна	Середня тривалість життя, років
1	Гонконг	84,0
2	Японія	83,5
3	Італія	83,1
4	Сінгапур	83,0
5	Швейцарія	83,0
36	США	79,1
108	Білорусь	71,3
111	Україна	71,0
116	Російська Федерація	70,1
188	Центрально-Африканська Республіка	50,7
190	Свазіленд	49,0

Джерело: складено авторами за даними джерела [7].

Таблиця 5. Середня тривалість навчання українців за період 2007–2016 рр.

Роки	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Середня тривалість навчання, років	14,9	14,9	14,9	14,9	15,1	15,2	15,2	15,3	15,3	15,3

Джерело: складено авторами за даними [4].

Таблиця 6. Середня тривалість навчання деяких країн світу у 2015 р.

Місце у рейтингу	Країні	Середня тривалість навчання, років
1	Австралія	20,4
2	Данія, Нова Зеландія, Ісландія	19,2
3	Норвегія, Іспанія	17,7
4	Німеччина, Фінляндія, Греція	17,1
43	Україна	15,3
188	Центрально-Африканська Республіка	7,1
190	Еритрея	5,0

Джерело: складено авторами за даними [4].

ку людського капіталу стала Фінляндія, що займає провідні позиції за всіма складовими Індексу.

У 2016 році за Індексом людського капіталу Україна зайняла 26 місце серед 130 країн світу, покращивши свої позиції за рік на 5 пунктів.

Також варто зазначити, що кожен рік Всесвітнім економічним форумом опубліковується рейтинг країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності (ІГК), який складається з більш ніж 100 змінних, що згруповані у 12 контрольних показників [9]. До складу цих показників відносяться: "Охорона здоров'я та початкова освіта", "Вища освіта і професійна підготовка", "Ефективність ринку праці" та інші. У 2016 році Україна зайняла 85-е місце серед 138 країн світу, втративши

за рік шість позицій (у попередньому рейтингу займала 79 місце) (табл. 7).

За офіційними даними дослідження, Україна погіршила свої позиції у 7 показниках з 12 основних. Знизилась показники, які характеризують ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку країни, охорону здоров'я та початкову освіту [9].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, можна зазначити, що в сучасних умовах процеси глобалізації значно впливають як на розвиток людського капіталу, так і на стан національної економіки в цілому. Людський капітал виступає найбільш цінним ресурсом сучасного суспільства, важливішим, ніж накопичене багатство чи природні ресурси. Розвиток людського капіталу є важливою умовою побудови інноваційно-інвестиційної моделі розвитку нашої держави.

Але на сьогоднішній стан людського капіталу України є досить сумним: населення стрімко скорочується та старіє; народжуваність значно нижче рівня, який необхідний для простого відтворення населення; частка працездатного населення зменшується; зростає трудова міграція, особливо втрачає Україна інтелектуальний капітал; відбувається погіршення стану здоров'я населення та зниження якості освіти, що призводить до нестачі кваліфікованого людського капіталу в усіх галузях економіки.

Враховуючи вищезазначене, в умовах посилення глобалізаційних процесів у світі доцільно запровадити наступні заходи щодо розвитку та ефективного використання людського капіталу, а саме:

- з боку держави розробити програми підтримки молодих спеціалістів;

- передбачити поступове приведення рівня фінансування людського розвитку (витрат на охорону здоров'я та освіти) до рівня країн з високим рівнем розвитку людського капіталу;

- розробити цільову програму стимулювання самозайнятості та розвитку малого підприємництва для осіб, які повертаються після трудової діяльності з-за кордону, та з метою скорочення масштабів масової трудової міграції за кордон;

- розробити мотиваційний механізм активізації творчого потенціалу людей, що сприятиме розвитку інноваційної праці та підвищенню кваліфікації кадрів;

- надати державою всебічної підтримки щодо підвищення соціальної відповідальності бізнесу та запровадити принцип економічної зацікавленості роботодавців у постійному оновленні і розширенні банку вакансій та активізації їх співпраці з Державною службою зайнятості;

- сприяти створенню нових робочих місць у високотехнологічних та інноваційних секторах економіки тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні є значні резерви для розвитку людського капіталу, проте потрібно здійснити значну кількість інституціональних перетворень як на макро-, так і на мікрорівнях у соціально-економічній сфері для того, щоб підвищити рівень конкурентоздатності вітчизняного людського капіталу та посідати високі позиції в світових рейтингах.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є визначення перспектив розвитку людського капіталу країни в умовах глобалізації.

Література:

1. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки: монографія / О.А. Грішнова. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2001. — 254 с.
2. Ковальчук В.А. Інвестування в людський капітал як фактор інноваційного розвитку економіки України [Електронний ресурс] / В.А. Ковальчук, А.Ю. Шахно //

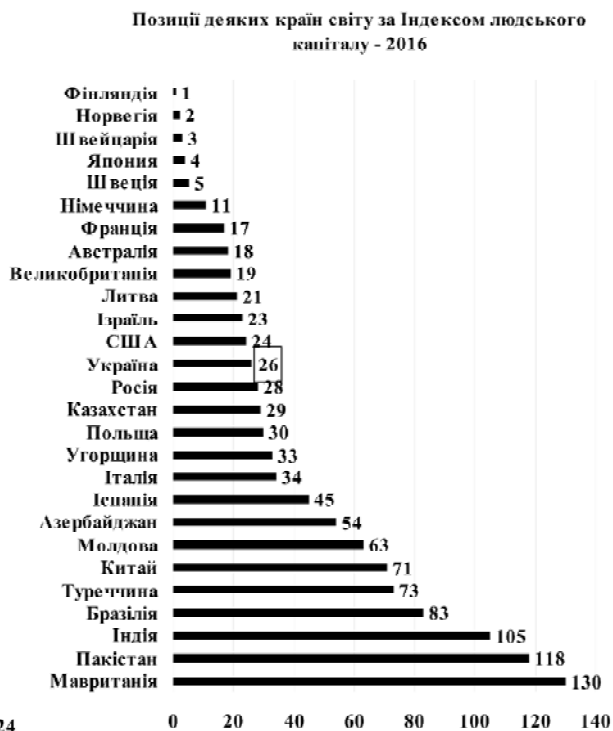
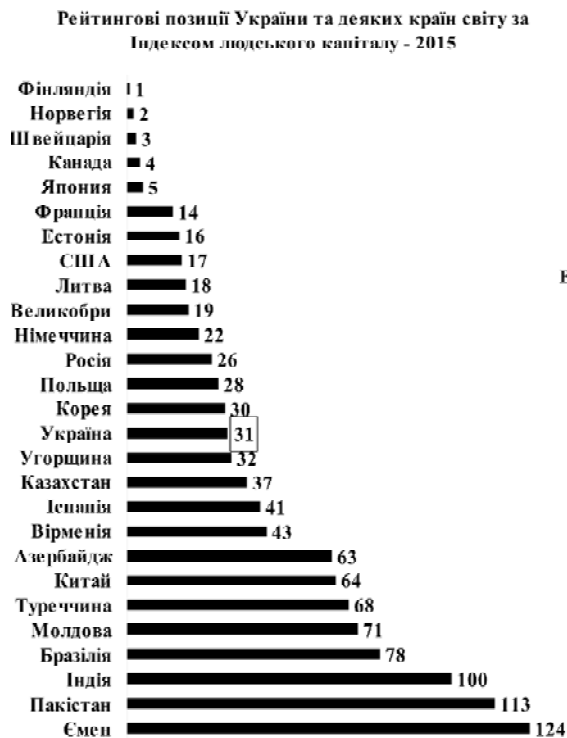

Рис. 3. Рейтингові позиції України та деяких країн світу за Індексом людського капіталу у 2015 р. та 2016 р.

Джерело: [8].

Соціально-економічні проблеми і держава: електронне наук. фах. видання. — Тернопіль: ТНТУ ім. Івана Пулюя, 2016. — Випуск 2(15). — С. 33—40. — Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/index.php/en/last-volume/495>

3. Кравченко Н.В. Соціальні інвестиції: сутність і роль у формуванні ресурсно-компетенційної бази підприємства [Електронний ресурс] / Н.В. Кравченко, Т.М. Ковальчук // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2017. — № 15. — Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-15-2017>

4. Програма розвитку ООН: Доповідь про людський розвиток 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/2016-report>

5. Валовий внутрішній продукт: Фінансовий портал Мінфін [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>

6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Рейтинг країн світу по рівню тривалості життя: Аналітичний портал "Гуманітарні технології" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/life-expectancy-index/life-expectancy-index-info>

8. Рейтингові оцінки розвитку людського капіталу 2016: Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinky-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-2016>

9. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016—2017: Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>

References:

1. Hrishnova, O.A. (2001), *Liudskiy kapital: formuvannya v systemi osvity i profesiinoy pidhotovky* [Human capital: formation in education and training], T-vo "Znannia", KOO, Kyiv, Ukraine.

2. Kovalchuk, V.A. and Shakhno, A. Yu. (2016), "Investment in human capital as a factor of innovative development of Ukraine's economy", *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava*, [Online], vol. 2 (15), available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/index.php/en/last-volume/495> (Accessed 10 March 2018).

Таблиця 7. Позиції України та деяких країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності за період 2012—2016 рр.

Позиції України та деяких країн світу за ІПК	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	73	84	76	79	85
Грузія	77	72	69	66	59
Туреччина	43	44	45	51	55
Росія	67	64	53	45	43
Польща	41	42	43	41	36

Джерело: складено авторами за даними [9].

3. Kravchenko, N.V. and Kovalchuk, T.M. (2017), "Social investments: the essence and role in shaping the resource and competence base of the enterprise", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, [Online], vol. 15, available at: <http://global-national.in.ua/issue-15-2017> (Accessed 10 March 2018).

4. UNDP in Ukraine (2016), "Human Development Report 2016", available at: <http://hdr.undp.org/en/2016-report> (Accessed 10 March 2018).

5. Financial portal of the Ministry of Finance (2017), "Gross domestic product", available at: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/> (Accessed 10 March 2018).

6. State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 March 2018).

7. Analytical portal Humanitarian Technologies (2018), "World ranking of the world in terms of life expectancy", available at: <http://gtmarket.ru/ratings/life-expectancy-index/life-expectancy-index-info> (Accessed 10 March 2018).

8. Economic Discussion Club (2016), "Rating Estimates of Human Capital Development 2016", available at: <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinky-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-2016> (Accessed 10 March 2018).

9. Economic Discussion Club (2016), "The position of Ukraine in the world ranking according to the index of global competitiveness 2016—2017", available at: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1> (Accessed 10 March 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.